

PIRMOJI DALIS

Ištakos

1. Senelio laivė

Pirmas žmogus, kurį Netė prisimena iš savo vaikystės, buvo senelis. Sulinkęs, sukumpęs, baltais, vešliais visuomet tvarkingai sušukuotais plaukais ir tokia pat balta dailiai pakirpta barzdele. Ir švelniomis, glostančiomis akimis.

Senelis. Ir jo laivė.

Laivę ji prisimena taip aiškiai, lyg vakar būtų joje sėdėjusi, Žalėžerio bangų liūliuojama ir senelio nuo visų bėdų globojama.

Laivė nebuvo tokia kaip kitų paežerės gyventojų – padirbta iš lentų. Savo laivę senelis buvo ištašęs iš ilgo ir storo liepinio rąsto, bet labai lengvą.

O gal iš kokio kito medžio?

Šito ji dabar nebeprisimena, o ir tada kažin ar žinojo.

Tačiau atmintyje išliko tos laivės glotnumas – beveik kaip močiutės šilkinės skarelės, kurią ji ryšėdavo eidama į bažnyčią ar kokia kita svarbia proga ir kuri Netei dėl to glotnumo labai patiko. Tik nepatiko jos niūri juoda spalva. Ir dar nelabai patikdavo šiurkščios močiutės rankos, kai Netę paglostydavo, nors tai nutikdavo retai. Močiutė visada ką nors veiktavo, kuo nors rūpindavosi ir jai beveik nelikdavo laiko vienintelei anūkėlei pamyluoti.

Kai močiutė apsirišdavo tą juodąją skarelę ir apsvilkdavo tokį pat juodą išeininį drabužį, Netė nedrįsdavo prie jos prisiglausti – ne iš baimės, ne, ji atrodydavo taip iškilmingai, jog įkvėpdavo pagarbą.

Ankstutėliais vasaros rytais, kai visi dar saldžiai miegodavo, tik močiutė ir piemenėlė tvarte jau melždavo karves, kad galėtų išleisti į rasotą žolę pasiganyti, kol dar nesuskrido mašalai, sparvos ir kitokios bjaurybės gyvulių kankintojos, senelis patyliukais įeidavo į Netės kambarį ir vienu pirštu pakutendavo jai pasmakrę. Ji pramerkdavo dar miegelio pilnas akis ir išvydusi senelį greit pašokdavo iš lovos.

– Ar nori plaukti kartu? – pašnibždom paklausdavo senelis, kad nepažadintų gretimame kambaryje miegančios Netės motinos Mairos, mat jai nelabai patiko, kad jis gražiais, bet vis dėlto vėsokais rytais plaukioja su vaiku po ežerą.

Motina tiesiog liguistai bijojo, kad Netė gali peršalti ir susirgti, nes pati dar nebuvo atsigavusi nuo sukretimo, kai, vos užgimusi, antra dukrytė iškeliaavo į kitą pasaulį.

Tačiau seneliui atrodė, kad tokie gaivūs rytai žmogui sveikatą sustiprina, o ne ligą užleidžia. Tačiau savo dukters tuo niekaip negalėjo įtikinti ir dažniausiai tik sunkiai atsidusdavo, lyg jausdamasis kaltas, kad Mairai Dievas nedavė tikros kaimo moters sveikatos.

Netės motina buvo jauna, graži ir gležna lyg ką tik pražydęs pavasario žiedas, bet jėgų turėjo ne kažin kiek. Ir pagal išvaizdą, ir pagal švelnią prigimtį jai būtų labiau pritikę pasivaikščioti po kokį miesto parką su skėčiu virš galvos, o ne lankstyti daržę prie lysvių ir baltais plonais pirštais ravėti piktžoles.

Galbūt todėl senelis stengėsi nuo pat mažens grūdinti Netę,

kad ji būtų stipresnė už savo motiną. Jo nuomone, ir valstiečiai merginai reikia grožio, vis dėlto turėti stiprią sveikatą daug svarbiau. Argi tvirta mergina apvaliais rausvais skruostais nėra graži?

– Jeigu basa pabraidžiosi po ryto rasą, kojos tau niekad nepapūs ir netrukūnės kulnai, – sakydavo anūkei senelis. – Būsi žvali ir graži iki gilios senatvės. Taip, taip, mergele, nežiūrėk į mane išpūtus akis. Senatvė užklumpa kiekvieną, nuo jos niekur nepasislėpsi.

Jis pats, per vasaros darbymetį nuo saulės kaitros išvargęs, valandžiukei priguldavo žalioje kiemo žolėje po milžiniška, sena, žydėjimo metu pilna bičių dūzgesio liepa – jis nežinojo, nei kas, nei kada ją pasodino, bet tą gerą žmogų visuomet prisimindavo su dėkingumu ir šitaip gulėdamas net neužsnūdavo, tik žiūrėdavo į dangų ir netrukus vėl atsikeldavo jėgas atgavęs.

Jų dovanodavo žemė, kurią jis ištikimai mylėjo.

O žiemą seneliui nuovargi nuimdavo pirties plautai ir verdančiame vandenyje pamirkyta ėglių, paparčių, beržinė ar kokia kita vasarą susirišta vanta.

Šio vantų kvapo buvo prisisunkęs ir kubilaitis, kuriame jas mirkydavo, ir jis niekad iš pirties neišsivadėdavo, panašiai kaip iš bažnyčios smilkalai.

Senajam pirtis irgi buvo lyg kokia šventovė; ten jis atsikratydavo visų negerumų, kurie per savaitę apnikdavo ir kūną, ir sielą. Išsiperdavo ir nuo kaulų sukaties, ir nuo širdies bei dvasios graužaties. O jei į pirtį nueidavo apsiniaukusiu veidu, tai iš jos pareidavo nušvitusiais skruostais.

Gydytojų Netės senelis nepripažino ir jų pagalbos niekuomet neprašydavo – su visais savo negalavimais susitvarkydavo

pats. Teisybė, kartais jam pagelbėdavo ir močiutė su visokių žolelių arbatomis arba žąsų taukais.

Žolelių ryšuliais ir ryšulėliais buvo nukabinėtas visas kambario kampas ir užkrošnis, o žąstaukius močiutė nuo rudens žąsų pjovimo išlaikydavo iki kitų metų įkasusi rūsyje į vėsų smėlį. Šiais taukais tiko gydyti suskirdusias, pūslėtas ar nutrintas rankas ir kojas, taip pat nudegimus ir kitokias sopes.

Pajutusi šiurkštaus senelio piršto lengvą prisilietimą Netė mikliai iššoko iš lovos ir, jo padedama, greitai apsirengė. Tada tyliai lyg du susimokėliai uždarė už savęs duris ir abu didžiai rimti patraukė prie ežero, kur laukė labai svarbus ir neatidėliotinas darbas.

Senelis vienoje rankoje nešėsi irklus, o kita už rankelės laikė anūkę, o šiai savo ruožtu buvo patikėta nešti tuščią vytelių pintinę, kur jiedu sudės sužvejotas žuvis.

Žinoma, senelis galėjo ir nelaikyti Netės už rankos – ji ir pati nė per žingsnį nebūtų atsitraukusi, kad tik neatsiliktu, – bet jam turbūt labai patiko savo dideliame, kietame delne jausti šiltą, švelnią anūkėlės rankutę.

Dangaus pakraštys už lengvos priešaušrio ūkanos gaubiamo vandens veidrodžio, kur miegūstą, bet jau pabudusį pasaulį tuoj nušvies tyras saulės žvilgsnis, atrodė rausvas lyg ką tik pražydusios erškėtrožės žiedlapiai.

Aplink plaikstėsi, draikėsi ir vyniojosi baltrausvis rūkas, atrodė, žūtbūt norėdamas juos paklaidinti, kad jie pamestų taką.

Virš galvos miglose čiulbėjo šimtai, o gal tūkstančiai vyturių ir kitų paukščių. Pakrantėje į palinkusį virš ežero gluosnį nutūpęs burkuodamas juos sveikino karvelis uldukas.

Šile užkukavo gegutė. Senelis skubiai išėmė iš kišenės kriaukšlelę duonos, atlaužė kašniuką ir įdėjo Netei burnytėn.

– Tegu ta nedorėlė tavęs neiškukuoja! – labai rimtai pasakė. – Gegutė nėra gera paukštė. Kur ji tau bus! Ta paukštė tikra svieto nelaimė. Savo vaikų, kaip tikrai motinai priderėtų, anei kiek nežiūri. Ir lizdą sukti tingi, padeda kiaušinius į kitų paukščių atseit lengvai susikrautas gūžtas, iš kurių jos gegužiukas, įmotės išperėtas ir įtėvio išmaitintas, taigi gerokai jau paūgėjęs, be gailėsčio išgrūda tikruosius paukštelius lauk, tiesiai į nasrus lapei ar kokiam katinui. Tačiau gegutei nerūpi nei tie vargšai paukšteliai, nei savi vaikai, jai nesvarbu, koks likimas jų laukia. Nei ji gegužiuką perėjo, nei jį augino, nei gyventi išmokė. Girdi, kaip nerūpestingai ir linksmai kukuoja! Gyvena tik savo džiaugsmui, ta dykaduonė!

– Tai toji gegutė tikrai negera mama, – pritarė Netė, nors gegutės kukavimas jai patiko taip pat kaip vieversėlio čirenimas ir kitų paukščių balsai.

– Teisybė, mergele, tikrai negera, – atsakė senelis, – o dar blogiau, kad ir tarp mūsų, žmonių, pilna tokių gegučių, kurios savo vaikais nesirūpina – paleidžia tikrai pasaulin ir eik sau, gyvenk, kaip pats regi ir išmanai. Kas iš tokio vaiko bus, kai jis auga be motinos meilės ir pamokymų?

Prie ežero senelis įsodino Netę į laivę, pirma nustūmęs ją nuo kranto, ir griežtai prisakė:

– Sėdėk tyliai ir prikąsk savo liežuvėlį! Neišbaidyk mums žuvų!

Netė šį senelio prisakymą mokėjo atmintinai kaip „Tėve mūsų“, nes jis tai kartodavo kas rytą, jiems atėjus prie ežero.

Ir dar ji žinojo, kad, parėjęs namo, jis pasakys močiutei:

– Mūsų Netinia šiandien pasirodė ne prasčiau už bet kurį berniuką. Šauni mergaitė! Iš jos užaugs tikras žmogus. Bus mūsų „Lydžiams“ šeiminkė, bus!

Tuo metu Netė dar nežinojo, kad jiems abiem, seneliui ir močiutei, sopa širdį dėl to, kad Dievulis nedavė nei sūnaus, nei anūko, bet senukai su Aukščiausiojo valia nuolankiai susitakė ir džiaugėsi turėdami ją, Netę, savo mažą išdykėlę anūkytę, kuri jiems irgi suteikė laimės, nors ir nebuvo visą amželį taip laukiamas ir nesulauktas bernaitis.

Na taip, tos senųjų širdperšos Netė nesuprato, tačiau senelio pagyrimais kaskart labai didžiuodavosi. Sykį pasijuto tokia išdidi, jog sukėlė visiems namiškiams pašėlusį juoko priepuolį.

Užsispyrusi ji pareikalavo, kad motina vietoj sijonėlių duotų kelneles, ir kategoriškai pareiškė:

– Aš daugiau nebebūsiu mergaitė. Aš būsiu berniukas!

Tąsyk iš visos širdies juokėsi ir močiutė, bet atsikvošėjusi ėmė barti senelį, kam jis tų kvailysčių jai prikimsęs į galvą ežere meškeriojant. Juk žvejoti tai ne mergaičių, o berniukų darbas. Mergaitės turi mokytis megzti, siūti ir vąšeliu nerti, o ne zulintis laivėje ir vaikytis žuvų.

Nuo tos dienos močiutė ėmė mokytį anūkę megzti, siūti ir vąšeliu nerti, tačiau rytais Netė vis tiek traukdavo su seneliu prie ežero.

Ji buvo pakrikštyta įmantrių vardu – Antuanetė Lizbetė, tačiau nuo pat mažumės ją visi vadino paprastai – Netė, Netinia.

Taip ją praminė senelis, o tuos įmantriuosius vardus jos motina ir močiutė nusiklausė Žaliadvaryje iš barono, kur senoji jaunystėje tarnavo virėja.

Ten ji išmoko ne tik taisyti visokius kaimo žmogui neįpras-

tus ir gardžius valgius, bet ir skaityti ir rašyti – to anksti pradėjo mokyti ir anūkę. Tačiau tas skiemenavimas Netei visai nepatiko. Dar labiau nepatiko megzti, siūti ir vąšeliu nerti.

Paūgėjusi Netė vieną sykį išgirdo šeimynykščius kalbant, jog močiutė nemaž nenorėjusi tekėti už senelio. Buvo išžiūrėjusi vieną barono arklininką, o kai šis paėmė į žmonas kitą to paties dvaro merginą, ji iš puikybės ir užsispyrimo, bet ne iš meilės sutiko tapti „Lydžių“ sodybos šeimininke ir senelio valdove.

Regis, jai neteko šito gailėtis. Ir vyrą ji ilgainiui pamilo visa širdimi, tik kažkodėl stengėsi jam šito neparodyti.

Senelis paprastai meškeriodavo kokias porą valandų, Netė jo laivėje nenuobodžiaudavo. Ežero ir visos apylinkės spalvos kas rytą būdavo vis kitokios. Net rūkas rytais atrodydavo vis kitoks. Vieną rytą jis driekdavosi per ežerą lyg gijos močiutės audimo staklėse, kitą rytą kildavo aukštyn lyg pilies bokštai iš mamos pasakų. Niekad nenusibosdavo žiūrėti, kaip už laivės krašto pintinėje spurda ir blaškosi sugautos žuvys, beviltiškai bandydamos ištrūkti į laisvę.

Šių įkalintų pelekuočių Netė gailėdavosi, kartais net ašarėlę nubraukdavo, senelis dėl to nepykėdavo, nesišaipydavo, tik susimąstęs sakydavo:

– Ką padarysi, Netinia, mes esam žmonės, o žmogus, ko gero, yra pats didžiausias šio pasaulio pabaissa. Mes nuolatos skriaudžiam ir panašius į save, ir daugelį kitų gyvų padarų, kurie savo išvaizda nuo mūsų skiriasi. Ne tik žuvis, bet ir daug ką kita, kas gal net protingesnis ir jautresnis už mus, su apetitu suvalgom. Todėl, kad išivaizduojam save visų gyvų padarų karaliais. Galbūt Dievas mums tai ir leido, bet kažin ar liepė būti tokiems negailestingiems, kokie mes dažnai būnam. Taip

jau yra, ką čia bepadarysi. Sako, yra tokis kraštas, kur žmogus kitą žmogų ramiai sau užmuša, išsikėpa ir suvalgo. Tegu Dievas apsaugo nuo tokios nuodėmės! Aš net negaliu tuo patikėti, bet taip parašyta laikraštyje. Tai, matyt, teisybė.

Pats senelis kitų gyvų padarų tikrai niekuomet neskriausdavo. Iš tiesų jis buvo labai gailestingos širdies. Kaip valstietis net per daug gailestingas. Peniukšlio skerdimo dieną jam paprastai atsirasdavo koks neatidėliotinas ir tik jam vienam žinomas skubus reikalas miestelyje ar valsčiaus raštinėje, ir, kad ir kaip močiutė už tai širsdavo, jis vis tiek palikdavo tą nemalonų kruviną darbą bernui ir pakviestam padėti kaimynui.

O kai arklidėje gulėjo nusenęs Bėris, iš senatvės nebeįstengdamas atsistoti ant kojų, ir močiutė šnekėjo, jog ir arkliui, ir žmonėms būtų lengviau, jei gyvulėlių nušautų, senelis jai griežtai atkirto:

– Kol mano žodis čia paskutinis, to nebus! Bėris nusipelnė tokio pat Dievo skirto galo kaip tu ir aš.

Ir Bėris, kai jau sulaukė galo, buvo palaidotas bemaž kaip žmogus, tiktai jį užkasė čia pat pašilėj, o ne kapinėse, niekas netaisė pakasynų ir kryžiaus neįsmeigė, bet Netei buvo leista ant geltono smėlio kauburio padėti gėlių puokštelę.

Kai senelis padėdavo meškerę, abu dar ilgokai sėdėdavo laivėje, kuri juos lėtai ir maloniai sūpavo. Lingavo beveik kaip lopšy.

Kartais jie tik žiūrėdavo, kaip aplink laivę šokinėja žuvys nenujausdamos, kad visai arti ta baisioji meškerė, o kitąsyk senelis Netei pasakodavo apie darbus, kuriuos dirbo dvare, kur jis sutiko ir išžiūrėjo močiutę, be kurios, kaip pats sakė, nebūtų galėjęs gyventi arba būtų gyvenęs taip pat tuščiai kaip ta lengvabūdė gegutė.

– Tu tai dar maža, Netinia, tačiau įsidėk į galvelę, jog meilė yra Dievo dovana, ją reikia labai branginti ir sergėti, kad jos nepagrobtų šėtonas ir neįklampintų į nuodėmę.

Šie ramūs senelio pasakojimai ir patarimai, kuriuos jis dėstydavo tarytum pats sau, gyvendamas prisiminimais, anūkei patikdavo labiau negu motinos vakarais prieš užmingant sekamos pasakos. Senelis su ja šnekėdavosi lyg su suaugusia, o Netė tada taip ir jausdavosi.

Kai jiedu pareidavo pameškerioję, kiti namiškiai jau būdavo pavalgę pusryčius. Močiutė tuoj traukdavo iš orkaitės šiltai laikytą vakarykštę košę arba šįryt iškeptą plaktą kiaušiniene, vadinamą pautiene, ir nepiktai bambėdavo:

– Kaip tu, tėvai, gali šitaip blėniotis su tuo žuvų gaudymu, kai namuose šitiek darbo?

Darbų tikrai buvo iki kaklo.

Didzis, jų vienintelis samdytas bernas, ir dar nuo gimdymo ir vaikelio praradimo skausmų neatsigavusi Netės motina jau buvo išėję į pievas daužyti pradalgių, kad popiet būtų galima vežti šieną į daržinę arba čia pat pievoje krauti į kauges.

Ir Netės tėvas Robertas Riekstainis iš pat ankstauro ryto jau buvo prie savo darbo miške, kad galėtų greičiau grįžti ir pagelbėti sunkiuosius ūkio darbus nudirbti.

Robertas buvo eigulys, ne valstietis, todėl kasdien turėdavo apeiti savo eiguvą, įsitikinti, kad visur tvarka – niekur niekas nedega, niekur nesislepia brakonierius tykodamas stirnienos kepsnio ir nė negalvodamas, kad šiuo metu stirnos veda vaikus.

Senelis kartais, ant žento už ką nors supykęs ar įniršęs, sakydavo:

– Tu, Nete, kai užaugsi, dairykis doro vyro.

Tie žodžiai, aišku, buvo taikomi dukteriai Mairai, o ne jo kalbinamai Netei, kuri jų reikšmės dar nė nesuprato.

O jie reiškė tai, kad senelis doru darbu laikė tik žemdirbio triušą – arimą, sėją, šieno pjovimą, javų kirtimą ir visus kitus su meile ir pagarba dirbamus darbus, už kuriuos, jei sąžiningai atlieki, žemelė atsilygina žmogui sočios kasdieninės duonos kepalu ant stalo. Pats savaime šis ten neatsiranda.

Senasis žemdirbys, matyt, iki amžiaus galo negalės nuoširdžiai atleisti vienturtei dukteriai, kam ši į užkurius nepaėmė kokio gero ūkininko sūnaus – na, galų gale bent jau darbštuo-lio samdinio, – o pamilo gana gražų ir išvaizdų eigulį ir už jo ištekėjo.

Svetimam žmogui ar kaimynui jis kartais net pasididžiuo-
davo:

– Mano žentas taip gerai viską išmano apie mišką, kaip niekas kitas... Žino, kada medį sodinti, o kada kirsti, koks tinka statybai, o koks – tiktai malkoms...

Ir taip jau nebuvo, kad Netės tėvas vengtų tų būtiniausių žemės darbų, tiktai žalias miškas jam visada buvo arčiau prie širdies negu juoda žemelė, o seneliui – priešingai.

Tačiau arčiausiai prie širdies jaunajam eiguliui Robertui Riekstainiui, žinoma, buvo Maira ir Netė.